

SZEMPONT

RADOVAN ŽDRALE

VASKO POPA KÖLTÉSZETÉNEK SAJÁTOS VONÁSAI

Napjaink értékmérő horizontjáról visszapillantva úgy tetszik, hogy mindinkább kibontakozik a romantika korszakának egyik lényegbevágó irodalmi jellegzetessége: az individuális és kollektív költészet idillikus viszonya. E korszak elmúltával költészetünkben nem történt kísérlet abban az irányban, hogy ez az idillikus viszony ismét meghonosodjék és kitarulkozzon a népköltészet felé. Korunk poétáinak a népköltéssel — ezzel a még ma is nyilvánvaló, létező alkotóerővel — való szembeszegülése megváltoztatja Vasko Popa költészetének irányát és célkitűzését. Miután ebben az esetben a modern lírai tevékenység egyedülálló jelenségéről van szó, érdemes vele részletesebben is foglalkozni.

Hogyan lehetséges és miféle vonatkozásban állítható, hogy egyik modern költőnk visszatért a poézis említett őstalajára? Az értékelést megelőzően hangsúlyozni kell, hogy Popa hozzáállása lényegesen különbözik a népköltészethez való viszonyulásnak attól a módjától, amelyre a romantikus beállítottság jellemző. Költői stílusából nem vonható le olyan következtetés, hogy kölcsönvenné, vagy utánozná a kollektív alkotás formáit, illetve témakörét. Popa az efféle költészethez úgy viszonyul, mint a kutató, aki elhatárolta magát »mündazoktól az idejétmúlt skolasztikus előítéletektől, amelyek meghatározzák, hogy a népi génusz alkotásából mi nevezhető költészetnek és mi nem«. (Jegyzetek. *Od zlata jabuka — Aranyalma*. Nolit, 1958. 261.)

A népköltészet szépségétől elbűvölve lát hozzá Vasko Popa, hogy létrehozza a népköltészet talaján gyökerező dalgyjűteményét, mint amilyen például az *Aranyalma*, amelyre egyaránt jellemző az eredeti hangolás és a korszerű kritériumoknak megfelelő átélés. A kötet megjelenése arra figyelmeztette az olvasókat és a kutatókat, hogy Popa költészetében újfajta értékmérők vannak kibontakozóban. Bevezetője néhány jellemző gondolatot tartalmaz arra vonatkozóan, miként viszonyul Popa a népköltészethez. Így vall: Nyelvünk lírai talajában, olykor a feledés és elmúlás mély moha és homokrétege alatt rejtőznek

valamikor és eljövendő költészetünk forrásai, amelyek igénybevétele nélkül egyetlen könnyedén szánnyaló gondolat sem születhet. Azonban az úde forrásokból nem lehet vaktában hátrálva ihletet meríteni. Csak a népköltészet igaz hagyományainak tisztelete serkenthet újabb értékek folyamatos felkutatására, felfedezésére. E kiolthatatlan hagyomány fáklyafényénél kell sziklaszilárdan előrehaladnunk a magunk taposta ösvényeken. Legnagyobb költőink is ellankadtak, elvesztették teremtő erejüket, képességüket, szókincsük egyre fakult, ha szakítottak a hagyományokkal.

A kötet bevezetője a költő még egy jellegzetes, intő megállapítását tartalmazza:

Csak a nyelv e titokzatos, soha teljes egészében fel nem kutatható, kincsekkel telített bűvópatakának medre mentén haladva lehet eljutni a szívekig. Csak ily módon érthetjük meg egymás hangját, érezhetjük egymás szívdobbanását. Egy pillanatra se veszítsük szem elől ezt az értelmet és lelket tápláló útóeret, s ne engedjük, hogy megszakadjon, elapadjon. Mert ha kiszárad, elnémulnak költészetünk csilügelő harangocskái, a meséket susogó lombok, s ami marad, az a rideg, pusztá valóság lesz és akkor istenhozódót mondhatunk a jövőnek.

Egy másik gyűjteményében Popa ugyancsak kinyilatkoztatja hitvallását a népköltészet iránt. Ha azonban figyelmesen, lelkiismeretesen tanulmányozzuk költői tevékenységét, különösképpen a *Sporredno nebo* és *Nepočin-polje* című gyűjteményét, arra a következtetésre jutunk, hogy Popa elkötelezettsége a népköltészettel a feltételezettnél is szélesebb síkú, egyetemesebb és sokoldalúbb és úgyszólván teljes egészében felöleli annak minden területét. Tehát ebből az univerzális jellegből adódóan inkább helyénvalóbb a meghatározás, hogy Popa irodalmi alkotómunkássága a népköltészetben gyökerezik, nem pedig hogy alkalomadtán viszonyul hozzá. Miután a fent említett igazság a költő esztétikai és ideológiai magatartását és hovatartozását is igazolja, a két alany, a költő és a nép kapcsolatának tanulmányozása ugyancsak hosszadalmassá válna. Ezért csak néhány jellegzetesre szorítkozunk.

Az a bizonyos bűvópatak, a »tápláló útóer«, illetve annak megsejtése, hatása újraéledésének a megjövődölése különösen a *Sporredno nebo* című gyűjteményben nyilvánvaló. Nemcsak a népköltészetre jellemző nyelvi alkatban, hanem a néptömegek mindennapi beszédmódjában, a tájszólások megörökítésében is kifejezésre jut. A *Zev nad zevovima* című versciklusban — kevés kivételével — a népmondákra jellemző időmeghatározással kezdődnek a versek. (Volt egyszer egy szám, volt egyszer egy háromszög, volt egyszer számtalan visszhang stb.) A költő a szokványos kezdettel — akárcsak a népmesék titokzatos világa — feltartóztatlan és megfoghatatlan idő múlását érzékelteti. Mondhatnánk úgy is, hogy Popa ezt a tényezőt mélyebb értelemben veszi igénybe és gazdagítja azáltal, hogy refrénként használja, mintegy a versciklus kötőanyagaként, s a ritmikus ismételtetés hangulatából szövögeti az új témák versköntösét.

Az égi tájképek, jelenségek költői megörökítésének módszereiben is hasonlatosak Popa »csillagköltészetének« és a népköltészet eme területének elemei. Különösen a *Speredno nebo* fejezeteiben észlelhetünk ilyen rokonvonásokat. A népköltő szerint a Nap és a Hold megkéri a leány kezét (Vuk, I., 229.), a csillagok a fényes Holddal házasodnak (Vuk, I., 230.), a napnak szép leány a nővére (Vuk, I., 232., 233.). A népköltő a vidámság és derű isteneként üdvözli az új Napot, amely fehér lovon érkezik... A leány kezéből elröppen az alma és elrejtőzik a felhőkben... Hetedhét országon túl két nap világit a költőnek stb. Az égitesteket emberi képességekkel ruházza fel a képzelet. A csillagok féltékenyek a földi leány szépségére, s a Nap látván őt, belebetegszik az irigységbe... A nép lírikusa, aki csodálatosan szép verseket hagyott ránk, Popa személyében igen éber megfigyelőre talál. Úgy látja, hogy a villámot felbőszíti a dal, hogy az öreg Nap bölcselkedésre adta a fejét, az ifjú Hold pedig képzelődik.

»Miért nem nyugszik már meg egyszer az égből alácikázó jóságos villám?« — kérdezi Popa a *Konokság göngyölege* című versciklusban, majd pedig azt állítja, hogy árnyék vetül az égi oltárra, s valamelyik csillaghalmazban meztelen, szürke szemű gyilkos settenkedik. A *Nap atyjának halála* című ciklusban a Napfiú szomorúságáról, a »két rokkant fénysugárról« dalol, azokról a sugarakról, amelyek a vak Napot vezetik... »Napszámossorsra jutott a reggel, / a dél a villámokkal andalog, / az éj tárt kiarokkal fogadja a vak napot« — olvashatjuk többek között a *Vak nap* című ciklusban.

Tehát Vasko Popa költészete sokféle vonatkozásában azonosítható a népköltéssel. Más kérdés azonban, hogy miként értelmezzük ezt a kapcsolatot. Popa leginkább csak feltételesen veszi igénybe a népköltő naív, de mégis olyannyira úde képzeletének sokféle szüleményét, azzal, hogy a viszonylagos fogalmakat képletesen ábrázolja. A népköltészetnek azon a területén is otthonosan jár-kei, ahol a képzelet megszemélyesíti az égitesteket és misztikus erőt tulajdonít a természeti jelenségeknek. Popa ezeknek az elemeknek a nyüzsgő hazmazából mesteri felkészültséggel válogatja ki a legmegfelelőbbeket, s azokból alkotja meg költészetét, amely azonban már átlényegülve szemlélteti a mai ember tudatos vagy ösztönös viszonyulását korunk problémái iránt.

Költészetünkben egyedülálló, merész és sajátos módon hatol Popa a népköltészet lényegébe. Egyik versének befejező sorai mondaszerű hangulatot keltenek:

... és akkortól kezdve mindegyikünk
súlyos rabláncon függő szívét vonsozolja
amelyet a hűséges borda tart fogva

A *Zmaj u utrobi* című Popa-vers ugyancsak népköltészeti elemeket, a néphitre jellemző, s töredékeiben a közmondásokra hasonlító olyan gondolatokat tartalmaz, amely prózában és versben egyaránt megtalálható:

*Az öl mélyén tüzes sárkány
benne egy pirosuló barlang
a barlangban fehér bárány
s abban a vénülő égbolt*

A nép névtelen mesemondója, miközben a mitológiai jelenségeket, a természetfeletti lényeket örökítette meg, így fejezte ki gondolatait: »A tóban hétfejű sárkány, potrohában vadkan, abban pedig nyúl van, a nyúlban galamb, veréb a galambban, — s a verébben van az én erőm«. (*Vuk, Aždaja i carev sin.*)

Viszont a Popa-versben szereplő és a mondabeli sárkány között csak fogalmi hasonlatosság van. Popa sárkánya a költő lelkiületének drámai feszültségét vetíti a külvilág felé... A mondabeli sárkány nemcsak alkotója képzeletében létezik, hanem abban a világban is, ahol nincsenek lehetetlenségek.

A már elvirágzott pogány hitregék költészetének csodálatosan szép hangulatát — amely még manapság is a hagyományokban, s a fogékony néplelekben él — Popa szinte gyógyírként fecskendezi a modern költészet vérkeringésébe, — új minőségi értékekkel gazdagítja azt, s ehhez a termékenyítő hatású alkotómunkához klasszikus irodalmunk manapság már elhanyagolt berkeiből merít erőt.

A népköltészet értékeinek ebben az újbóli felfedezésében jut kifejezésre Vasko Popa munkásságának értéke.

A *Sporedno nebo* című gyűjtemény számos verse párbeszédese, ami drámai hangulattal telíti például a *Tüzes napraforgó*, *Forró csók*, *Eleven szemhéjak*, *Termékeny parázs*, továbbá a *Lebegés*, az *Égi gyűrű* című és más verseket. A korábbi kötetekben a párbeszédese forma kevésbé jut kifejezésre. Inkább a mindennapi élmények megörökítésére alkalmas stílus a jellemzőjük, amelyeknek hitelességét valószínűtlenné formálná a drámai hangvétel. A *Sporedno nebo* versei tanulságos meseként hatnak. Amíg azonban Popa költészete csak az adott lírai helyzetképnek megfelelő tanulságot tartalmazza, addig a népköltészet egyik-másik műfaja szinte a mesére jellemzően terjedős, más esetekben egyértelmű és naív, ami a szájhagyományok természetéből adódó egyik jellegzetes tényező.

Popa verseinek tanmeseszerű vonásait viszont metaforikusan kell értelmezni.

A költő lélektani síkon is szakszerűen, hozzáértően boncolgatja a lírai témát és csodálatra méltó egyszerűséggel fejezi ki a mondanivalót, a lényegét. A *Kéreg* című gyűjtemény darabjaira és más kötetekben megjelentetett versekre is jellemző, hogy a költő felváltva használja a népköltészet hagyományait és az élő nyelv szokáncsét. A város és vidék jellegzetes nyelvjárását egyaránt a vers színvonalára emeli, s ugyancsak költői képekbe foglalja az utca zsargonját, ami szintén meglepő jelenség. Íme, néhány példa erre vonatkozóan a felsorolt versekből: *Jöhetsz, szépségem*, *Nem kér kenyeret*, *Talán nem állapotos*, *Bambán nézik egymást*, *Miféle játék ez*, *Majd meglátod*, *mit teszek veled*, *Miért hazudjunk egymásnak*, *Mondj valamit*, *Most jó nekünk stb.*

Tehát ilyen a költő lírai nyelvezete! Ez a szókincs, amely korunk társadalmának mindennapi, sokrétű beszédmodorát, nyelvjárását öleli fel, jellegzetes egyszerűséget kölcsönöz a popai költészetnek. A költő eredetien alkalmazza a mindennapi beszédfrázisokat is, olyan közönségesen és színehagyottan, amilyenné a nyelv felületes, felelőtlen használata következtében váltak, de mégis költészetet teremt ebből a közönséges beszédstílusból.

További részletesebb és elmélyültebb elemzéssel az is bizonyítható, hogy a *Nepočin-polje* és *Sporodno nebo* című kötetek versei vagy a mindennapi nyelv, vagy pedig a népköltészet hangvételének »magas hőfokán«¹ íródtak. Az említett kétfajta nyelvjárás között igen gyakori a költői összhang, illetve az egybeolvadás, az azonosulás, azonosítás folyamata. Ez vonatkoztatható a *Vadászok, Játék után, Rózsatolvajok* című és más versekre is. Popa arra is hajlamos, hogy a képzelet rejtélyes ösvényeit bebarangolva, talányosan formálja meg verseit. Nem véletlen, hogy az *Aranyalma* számos olyan verset tartalmaz, amelynek befejeztével az olvasó szinte úgy véli, hogy találós kérdésre kell válaszolnia... E versek nyelvi anyagában és ritmusában egyéb elemek nyomait is megtalálhatjuk, amelyek mintha valamiféle vulkanikus folyamat révén a magma hőfokára hevülnének, hogy eggyé váljanak, s lassan hűlve újfajta, különleges ásványi vegyületté alakulnak... Avagy csak érinti egymást a sokfajta ásványi anyag, s összeállva örök időkre mozaikrokonokká válnak.

A *Nepočin-polje* című kötet verseiben az élő nyelv szóvirágait halmozta fel a költő. Érzelem- és gondolatvilága gazdagságának, továbbá csalhatatlan nyelvérzékének köszönhető, hogy az általa meghonosított nyelvi és irodalmi tényezők klasszikus értékeket képviselnek. Popa örökölt egy klasszikát (a népit), amelyben minden érintett elem (tárgy) mély esztétikai-fogalmi átalakuláson megy át, s amelyből újabb elemek jönnek létre. E pillanatban azonban még nehéz felbecsülni, hogy a két popai minőségi eredmény közül melyik az, amelyik nagyobb értéke költészetünknek.

Almás Tibor fordítása